

Klassisk Arkæologiske Studier | 3

Et klassisk kalejdoskop

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Et klassisk kalejdoskop

Klassisk Arkæologiske Studier 3

Redigeret af
Anne Marie Carstens,
Helle W. Horsnæs,
Helmer Munch-Andersen,
Stine Schierup og
Camilla Sondrup

Et klassisk kalejdoskop

Aarhus Universitetsforlag |

Et klassisk kalejdoskop

© Aarhus Universitetsforlag og forfatterne 2008

Tilrettelægning, sats og omslag af Jørgen Sparre

Forside: Grav søjler på Kerameikos i Athen,

foto af Camilla Sondrup

ISBN 978 87 7934 994 0

Aarhus Universitetsforlag

Langelandsgade 177

8200 Århus N

Fax: 89 42 53 80

www.unipress.dk

Udgivet med støtte fra

Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond

Novo Nordisk Fonden

Landsdommer V. Gieses Legat

Augustinus Fonden

Krista og Viggo Petersens Fond

Et klassisk kalejdoskop

Klassisk Arkæologiske Studier 3

Antologien har til hensigt at formidle eksempler på ny forskning inden for det klassisk arkæologiske område. Målgruppen er faggrupper, der arbejder inden for beslægtede fag, gymnasielærere, samt den interesserede amatør. Antologien følger op på to tidligere udgivelser, *Klassisk Arkæologiske Studier* (1986) og *Klassisk Arkæologiske Studier 2* (1995)

Antikken har altid været godt stof. Siden Shakespeare har utallige skuespil taget udgangspunkt i den klassiske oldtid, og i de senere år har eksempelvis *Gladiator*, *Troja* og *Alexander* haft succes som biograffilm. Interessen for antikken kan variere, men ét er sikkert, man vender altid tilbage til denne kilde til inspiration, ikke blot for kunsten, men for vor hele livsforståelse. Middelhavsområdets civilisationer har haft afgørende indflydelse på livet i dagens Danmark, og i en tid med globalisering og påvirkning fra andre kulturer søger mange en forståelse af egen historie og rødder. Den oldgræske og romerske verden er et oplagt sted at begynde.

Et klassisk kalejdoskop tegner et billede af, hvad klassisk arkæologi beskæftiger sig med i begyndelsen af et nyt årtusind. Bogens mangfoldighed afspejler fagets mange forskellige arbejdsområder og metoder. Hvis man betragter bidragene som en række indblik i den enkelte forskers arbejdsmark, må man forbavses over, i hvor mange retninger et så lille fagområde kan pege. Her er alt fra betragtninger over genstandsgrupper til forsøg på at opridsse større historiske perspektiver. Netop dette spænd illustrerer arkæologens arbejdsområder, fra detailstudier til forsøg på at forstå større sammenhænge. Fælles for alle bidrag – og for alle de klassiske arkæologer, der har siddet bag tastene – er imidlertid en undren. En undren over, hvordan verden engang hang sammen, og hvordan den stadig gør det. Og hvilken rolle antikkens mennesker (og de ting, de omgav sig med og udtrykte sig gennem) spiller for os den dag i dag. Det kan synes banalt, men ved at beskæftige sig indgående med, hvordan verden engang var skruet sammen, kan man blive klogere på, hvordan den hænger sammen i dag.

Man kan gå til antikken på mange måder. Inden for arkæologi baserer man først og fremmest sit arbejde med oldtidens samfund på de materielle levn, hvor-

imod klassisk filologi og antikhistorie tager udgangspunkt i de skrevne ord. I visse perioder er arkæologien den eneste kilde til viden om fortiden – i andre perioder kan de forskellige kildegrupper supplere og nuancere hinanden. Det arkæologiske materiale giver til tider et bredere syn på de antikke samfund end skriftlige kilder, der oftest stammer fra en lille kreds af personer i samfundets øverste sociale lag. Arkæologien afkoder billeder, en vigtig kvalitet i vor tids billedoversvømmede samfund.

Det er godt 10 år siden *Klassisk arkæologiske studier 2* udkom. Det er sket meget i løbet af dette tiår, men det arkæologiske basisarbejde er – og må nødvendigvis vedblive med at være – det samme. Fundamentet for alt er feltarbejde, fortolkning og formidling. Men med skiftende tider kommer mere finmaskede metoder, nye teorier og spørgsmål til det arkæologiske kildemateriale – og ikke mindst helt nye forskningsfelter. Som et eksempel kan nævnes Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sortehavsstudier – for 20 år siden havde man ikke kunnet forestille sig et forskningscenter med dette tema, alene fordi det af politiske årsager var vanskeligt at skaffe sig de forbindelser, som kunne muliggøre et sådant projekt. I dag kan vi se, hvor meget 1900-tallets adskillelse af øst og vest har ødelagt for vores forståelse af de kontakter, der gennem årtusinder har været på kryds og tværs af Europa. Og i det moderne Europa, hvor så mange folkeslag skal knyttes tættere og tættere sammen, har antikfagene en større berettigelse end nogensinde. Middelhavslandenes oldtid er vores fælles basis og referenceramme. Vores fælles kulturarv.

*Bogen redigeres af
Anne Marie Carstens,
Helle W. Horsnæs,
Helmer Munch-Andersen,
Stine Schierup
og Camilla Sondrup*

Indhold

John Lund

At skrive økonomiske historie med potteskår:
problemer – perspektiver 9

Birgit Tang

Pontecagnano: en provinsby i Italien 27

Pia Guldager Bilde

Hvad er meningen?
Refleksioner over en gruppe terrakottaaltre med reliefdekoration 41

Kristina W. Jacobsen og Lone Wriedt Sørensen

Cypern i hellenistisk og romersk tid
Når udgravning og survey går hånd i hånd 63

Pia Guldager Bilde, Jacob Munk Højte og Line M. Højberg Bjerg

Olbias nedre by
– et ukrainsk-dansk publiceringsprojekt 87

Jesper Tae Jensen

Gudindens rum
Skulptur fra det antikke Kalydon 103

Trine Wismann

Tempeljagt på Cypern 123

Hanne Thomasen

Et besynderligt motiv
En korinthisk krater i Cerveteri 135

<i>Line M. Højberg Bjerg</i> Hvor tidlig er 'en tidlig denar'? <i>Romerske sølvmonter fundet i Jylland</i>	149
<i>Camilla Sondrup</i> En kilde til identitetsstudiet. <i>Skulpturdekorerede gravmonumenter i Athen i den hellenistiske og romerske periode</i>	165
<i>Anne Marie Carstens</i> Den guddommelige konge	181
<i>Thomas Grane</i> Romersk-skandinaviske kontakter i de første to århundreder e.Kr.	201
<i>Konstantin Kitsais-Jørgensen</i> Hellenistiske dødslandskaber <i>Rhodos bys nekropol</i>	229
<i>Helmer Munch Andersen</i> Hadrians akademi? <i>Nyere fortolkninger af Hadrians Stoa i Athen</i>	243
Liste over forfattere og redaktører	263

At skrive økonomisk historie med potteskår: problemer – perspektiver

Af JOHN LUND

I den antikke verden brugte man lerkar til flere formål end nu, for eksempel til opbevaring og transport af levnedsmidler samt ved tilberedning og servering af mad. Ganske vist spiste og drak man også af service af mere kostbare og derfor mere prestigegivende materialer som glas og metal, men ifølge den romerske forfatter Vitruvius (8.6.11) foretrak mange lerkar, der mentes at give en renere smag. Og ved arkæologiske udgravninger i Middelhavslanene støder man på store mængder af keramik – fortrinsvis i form af potteskår – stort set overalt, hvor der har været menneskelig aktivitet. Genstande af brændt ler går nemlig nemt itu, men skårene er nærmest uforgængelige.

Hele og ituslåede kar kan i mange tilfælde tidsfæstes og stedbemmes præcist, og de er måske vores vigtigste arkæologiske enkeltkilde til Middelhavslanenes oldtid – ikke mindst hvad angår handel og andre former for vareudveksling. Men keramikken rummer også et utal af andre oplysninger. Græske vaser er for eksempel ikke sjældent udsmykket med billeder, der giver et direkte indblik i oldtidsmenneskenes dagligliv og forestillingsverden.

Hvor forskerne tidligere var tilbøjelige til at fokusere på de dekorerede vaser og studerede disse som enkeltstående kunstgenstande, er man i de sidste årtier begyndt at anlægge et mere kvantitativt syn, dvs. se på, hvad den samlede mængde af keramik – for eksempel fra et givent projekt – kan fortælle. Denne artikel er et eksempel på en sådan tilgang. Målet er at diskutere, i hvilket omfang keramikken taget under ét kan kaste lys over fundstedets skiftende økonomiske historie gennem længere perioder. Udgangspunktet er materiale fra et dansk feltarkæologisk projekt, der mellem 1989 og 1991 satte fokus på Akamas-halvøen, den vestligste del af Cypern (Fig. 1). Jane Fejfer og Hans-Erik Mathiesen var de daglige ledere af ekspeditionen, der var udsendt af Aarhus Universitet.¹

På sporet af et antikt kulturlandskab

I dag ligger Akamas hen som et uvejsomt naturområde (Fig. 3), domineret af maki og spredt trævækst, fortrinsvis Aleppofyr og oliventrær; vinplanter ses kun sjældent. Den vestlige del af halvøen er ubeboet, men den danske ekspedition

FIG. 1 Kort over Cypern med angivelse af de lokaliteter, der er nævnt i artiklen.
 1: Kition; 2: Kourion; 3: Pafos; 4: Palaipafos; 5: Panayia Ematousa; 6: Salamis.

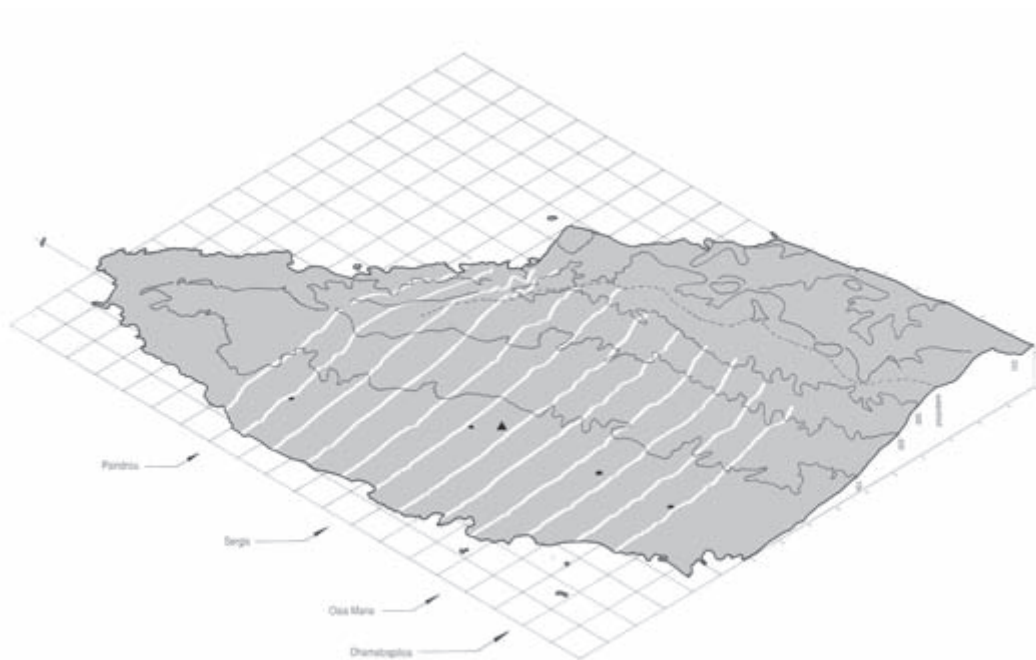

FIG. 2 Survey-banerne, der gennemskærer Akamas-halvøen. Den sorte trekant angiver Ayios Kononas. Efter J. Fejfer, *Ancient Akamas I. Settlement and environment*. Aarhus 1995, s. 179 fig. 5.

FIG. 3 Akamas-halvøen. Foto: John Lund.

påviste, at det forholdt sig anderledes i oldtiden, nærmere betegnet mellem 300 f.Kr. og 700 e.Kr. I disse århundreder udgjorde Cypern én samlet politisk enhed, der i begyndelsen var underlagt de ptolemæiske konger i Ægypten. De gjorde Pafos, 30-40 km syd for Akamas, til øens hovedstad, og byen beholdt denne position, da Cypern i år 58 f.Kr. blev indlemmet i Romerriget.² I slutningen af 3. eller i 4 årh. e.Kr. flyttedes hovedstaden til Salamis på østkysten.³ Kristendommen fik relativt hurtigt tag i befolkningen, og i senantikken oplevede Cypern en ny blomstringstid, som arabernes systematiske udplyndringer af kystbyerne i 7. årh. e.Kr. satte en stopper for.⁴

Men tilbage til Akamas, hvor de danske arkæologer foretog udgravninger ved Ayios Kononas, en lille landsby med en basilika fra 6. eller 7. årh. e.Kr., samt ved tre senantikke gårde i omegnen. Samtidig registreredes spor af antikke veje i landskabet,⁵ og en beskyttet ankerplads i Kioni-bugten blev genstand for en undervandsarkæologisk undersøgelse.⁶

Ekspeditionen gennemførte desuden systematiske markvandring, en såkaldt survey, under ledelse af Peter P. Hayes, der begyndte med at udstikke tolv parallelle baner på lidt over tre kilometers længde tværs over halvøens vestlige del (Fig. 2). Derpå gennemtrawlede arkæologerne systematisk banerne samtidig med, at de tog notater om den skiftende bevoksning, jordoverfladens synlighedsgrad, forekomster af antik bebyggelse, grave og potteskår, hvoraf de indsamlede et repræsentativt udvalg til videre bearbejdelse. Denne artikel bygger på de foreløbige resultater af dette arbejde.

Survey-keramik

Der er registreret omkring 4700 fund fra Akamas-surveyen – næsten udelukkende potteskår. Heraf udgør den såkaldte finvare ca. 46 % – betegnelsen dækker over keramik, der formodes at have været brugt som bordservice. 39 % er brudstykker af transport-amforer, nutidens navn på standardiserede, to-hankede, lerbeholdere, der i oldtiden blev brugt som emballage af vin og olivenolie samt andre flydende produkter ved transport over længere afstande. Kogekar tegner sig for størstedelen af de resterende 15 %.⁷

Det kan umiddelbart virke overraskende, at man finder så mange potteskår spredt i et område, der efter alt at dømme blev dyrket som landbrugsjord i oldtiden, men ved surveys i Middelhavslandene støder arkæologer gang på gang på sådanne 'tæpper' af potteskår i det åbne landskab, og de er uenige om, hvordan fænomenet skal forklares.⁸ Nogle mener, at skårene er spredt på markerne sammen med gødning. Det er imidlertid uvist, hvor udbredt denne praksis var i oldtiden, især på steder med et klima som Cyperns, hvor får og kvæg kunne græsse udendørs det meste af året. Imod teorien taler også, at potteskår vejer godt til, og det er svært at tro, at landmænd år ud og år ind skulle have smidt ituslået keramik på møddinger med gødning, der ventede på at blive spredt. Hvorfor gøre et i forvejen tungt arbejde mere slidsomt end nødvendigt?

Nej, en anden forklaring forekommer mere sandsynlig. Nutidens mekaniserede landbrug kræver kun lidt menneskelig arbejdskraft, men sådan var det ikke i oldtiden, og op imod 80-90 % af Romerrigets befolkning menes at have været beskæftiget med agerbrug.⁹ Sådanne tal skal tages med stor forsigtighed, men der er ikke tvivl om, at et stort antal bønder og hyrder havde deres daglige gang i det antikke landskab. De havde alle behov for at spise og drikke og må til dette formål have haft brug for kogekar, fade og tallerkner samt transport-amforer, genbrugt som vandbeholdere.¹⁰ De potteskår, vi finder på markerne, er formentlig spor af dette myldrende liv.

Finvaren

Det meste af finvaren fra surveyen er formentlig fremstillet i eller ved Pafos. I det østlige Middelhavsområde var der en gammel tradition for at producere bordservice i byerne – naturligt nok, for dér boede de fleste potentielle købere, og Pafos var Cyperns politiske og økonomiske tyngdepunkt før senantikken.

I 3. og 2. årh. f.Kr. domineres fundbilledet af tallerkener, skåle og drikkekar med gråsort eller brunlig bemaling, men fra ca. 150 f.Kr. optræder keramik med et mat rødt overtræk, såkaldt *Eastern Sigillata A Ware* (Fig. 4), der var importeret fra det nordvestligste Syrien. Denne vare, der kan ses som en forløber for romernes røde terra sigillata, inspirerede kort før 100 f.Kr. pottemagere på Vestcypern til at

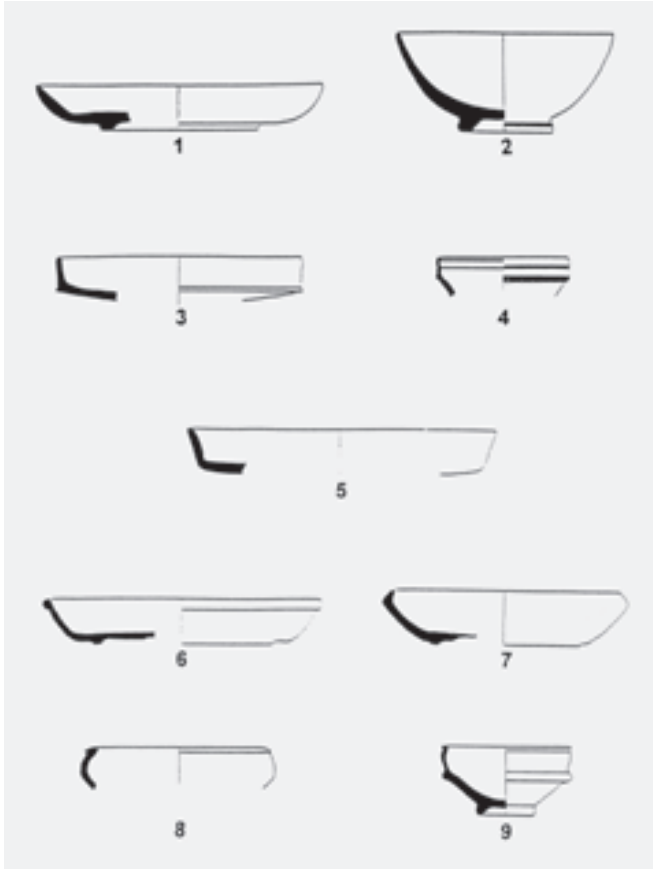

FIG. 4 Eksempler på finvare fra Akamas-halvøen: Eastern Sigillata A Ware (1-5) og Cypriot Sigillata (6-9).

FIG. 5 På figuren herunder vises den kronologiske fordeling af finvaren.

fremstille en kopiudgave: *Cypriot Sigillata*, der fik stor udbredelse på øen fra 1. årh. e.Kr. til begyndelsen af 3. årh. e.Kr. Derefter gik førerstillingen for en tid over til *African Red Slip Ware* fra den romerske provins Africa Proconsularis, der stort set svarer til nutidens Tunesien. I senantikken, ca. 350-700 e.Kr., blev markedet overtaget af såkaldt *Cypriot Red Slip Ware*, der menes fremstillet på Sydvestcypren, og af *Phocaeen Red Slip Ware* fra det nordvestlige Lilleasien.¹¹

Et diagram over den kronologiske fordeling af alle disse varer fra landskabsundersøgelsen (Fig. 5) viser, at antallet voksede fra 150 f.Kr. frem til 100-150 e.Kr., hvorefter fulgte et brat fald frem til omkring 350 e.Kr. Derpå steg fundmængden igen og nåede et nyt maksimum mellem ca. 450 og 550 e.Kr.

